नन्दिकेश्वर-काशिका

उपमन्युकृतटीकासंवलिता

नृत्यावसाने नटराजराजो ननाद ढक्कां नवपञ्चवारम् ।
उद्धर्त्तुकामः सनकादिसिद्धानेतद्विमर्शे शिवसूत्रजालम् ॥ १ ॥

नमः शिवाय देवाय सर्वज्ञाय महात्मने ।
यस्योन्मेषनिमेषाभ्यां व्यक्ताव्यक्तमिदं जगत् ॥ १ ॥
गुरुं शिवं कुमारञ्च शिवतत्त्वविशारदम् ।
प्रणम्य नन्दिकेशादीन् शिवभक्तान् मुहुर्मुहुः ॥ २ ॥
काशिकामादिसूत्राणां नन्दिकेशकृतां शुभाम् ।
लोकोपकारिणीं दिव्यां व्याकरोमि यथामति ॥ ३ ॥

इह खलु सकललोकनायकः परमेश्वरः परमशिवः सनकसनन्दन-सनत्कुमारादीन् श्रोतॄन् नन्दिकेशपतञ्जलिव्याघ्रपाद्वसिष्ठादीनुद्धर्त्तुकामो डमरुनिनादव्याजेन चतुर्दशसूत्र्यात्मकं तत्त्वमुपदिदेश । तदनु ते सर्वे मुनीन्द्रवर्याश्चिरकालमाश्रितानामस्माकं तत्त्वं चतुर्दशसूत्रात्मकमुपदिदेशेति मत्वा अस्य सूत्रजालस्य तत्त्वार्थं नन्दिकेश्वरो जानातीति नन्दिकेश्वरं प्रणिपत्य पृष्टवन्तः । तत ु पृष्टवत्सु स षड्विंशतिकारिकारूपेण तत्त्वं सूत्राणामुपदेष्टुमिच्छन्निदमाचचक्षे—॥नृत्यावसाने॥ इति । अहमिति शेषः । 'नटराजराज' इत्यनेन मङ्गलानि दर्शितानि । विश्वरूपविलासवैचित्र्यचमत्कारप्रवीणत्वान्नटराजराजः, ताण्डवाख्यरासमात्रविलासवैचित्र्यचमत्कारप्रवीणत्वस्य त्वन्यत्र नटादावपि सत्त्वात् । स त्वात्मतत्त्वं वागाद्यगोचर इति ज्ञापनार्थं ढक्कानिनादव्याजेन सनकादीनुद्धर्त्तुकामो नवपञ्चवारं चतुर्दशवारं स्वान्तर्गतमात्मतत्त्वं प्रकटयितुं नृत्यावसाने ननाद नादितवान् । अहं तदेतद् विततनिनादोद्भूतवर्णात्मकमाद्यमतिरहस्यमेतच्छिवसूत्रजालं शिवसम्बन्धिसूत्रसमूहं कल्याणरूपसूत्रसमूहं वा विमर्शे विचार्य स्फुटीकरोमीत्यर्थः । ('विमर्शे' इति छान्दसं बोध्यम्) ॥ १ ॥

अत्र सर्वत्र सूत्रेषु अन्त्यवर्णचतुर्दशम् ।
धात्वर्थं समुपादिष्टं पाणिन्यादीष्टसिद्धये ॥ २ ॥

अनुबन्धाः पाणिन्याद्युद्देश्यका एवेत्याह—॥अत्रेति॥ । एष्वित्यादिरर्थः । अन्त्यं वर्णेति वा पाठः । उभयथापि बहुव्रीहिः । कदम्बमन्यपदार्थः समासान्तः । चतुर्दशेति वा पाठः । तदा तत्पुरुषः । द्व्येकयोरितिवच्चतुर्दशेति प्रयोगः । केषुचित् पुस्तकेषु 'अन्त्यवर्णं चतुर्दशक'मिति पाठः । ज्ञात्वर्थधातुमूलकशब्दशास्त्र-

COLLECTION OF VARIOUS
-> HINDUISM SCRIPTURES
-> HINDU COMICS
-> AYURVEDA
-> MAGZINES
FIND ALL AT HTTPS://DSC.GG/DHARMA
Made with
By
Avinash/Shashi
[creator of
hinduism
server]
KAPWING

COLLECTION OF VARIOUS
-> HINDUISM SCRIPTURES
-> HINDU COMICS
-> AYURVEDA
-> MAGZINES
FIND ALL AT HTTPS://DSC.GG/DHARMA
Made with
By
Avinash/Shashi
[creator of
hinduism
server]
KAPWING

प्रवृत्त्यर्थमित्यर्थः, अन्त्यवर्णजालं शब्द इति न्यायेन । तथा चोक्तमिन्द्रेण–'अन्त्यवर्णसमुद्भूता धातवः परिकीर्त्तिता' इति ॥ २ ॥

अ इ उ ण् ॥ १ ॥

अकारो ब्रह्मरूपः स्यान्निर्गुणः सर्ववस्तुषु ।
चित्कलामि समाश्रित्य जगद्रूप उणीश्वरः ॥ ३ ॥

तत्राद्येन सूत्रेण सर्ववर्णानां समस्तभुवनाञ्च समुद्भवरूपं स्वात्मतत्त्वमुपदिष्टमित्याह—०अकारो ब्रह्मेति० । अः परमेश्वरो निर्गुणः इं मायामाश्रित्य उः व्यापकः सगुणः ईश्वरः ण् आसीत् इति सूत्रार्थः सूचितः । [सर्ववस्तुषु परापश्यन्तीमध्यमावैखर्यादिषु इं चित्कलामिमित्यत्र गायत्रीमि चेतिवदीकारो बोध्यः । अत्र ईकारस्तु सूत्रे नोदितः इकार एव प्रकटितः । सर्गसम्भवकाले अ, इ, उ, ऋ, ऌ, इति वर्णपञ्चकमेव सर्वेषामेकोनपञ्चाशदक्षराणां भूतपञ्चकानां पञ्चवर्गाणां क्रमेण योनिरिति] । अत्र प्रमाणम्—'असद्वा इदमग्र आसीत्ततो वै सदजायत' इति श्रुतिः । असद् ब्रह्म वै निश्चयेन अग्रे सृष्टेः पूर्वमिदमक्षरात्मकमासीत् । ततोऽक्षरात् असतो वै सत् सगुणमजायत जातमित्यर्थः । तदुक्तं, गीतायाम्, 'अक्षराणामकारोऽस्मी'ति ॥ ३ ॥

अकारः सर्ववर्णाग्र्यः प्रकाशः परमेश्वरः ।
आद्यमन्त्येन संयोगादहमित्येव जायते ॥ ४ ॥

अत एवाह—अकार इति । 'आदिरन्त्येन सहेता' इत्यादिरकारोऽन्त्यो हकारः अकारादिहकारान्ता वर्णास्ततः परमात्मनः समभवन्नित्यर्थः । परमः शिव इति पाठान्तरम् ॥ ४ ॥

सर्वं परात्मकं पूर्वं ज्ञप्तिमात्रमिदं जगत् ।
ज्ञप्तेर्बभूव पश्यन्ती मध्यमा वाक् ततः स्मृता ॥ ५ ॥
वक्त्रे विशुद्धचक्राख्ये वैखरी सा मता ततः ।
सृष्ट्याविर्भावमासाद्य मध्यमा वाक् समा मता ॥ ६ ॥

ईश्वर एवानादिजीवोपाध्याश्रितकर्मप्रेरितप्राणव्यापारानन्तरं नाभौ पराख्यं मायापरिणाममुपेत्य हृदि पश्यन्त्याख्यमुपेत्य विशुद्धचक्रे मध्यमाख्यमुपेत्य पश्चाद्वक्त्रे वैखर्याख्यमवाप्य वेदादिरूपो भवतीत्यर्थः । श्रुतिरपि–"वागेव विश्वा भुवनानि जज्ञे" इति । सूक्ष्मा वागेव विश्वाकारेण विपरिणमते विवर्त्तते वेति बोध्यम् ॥ श्रुत्यन्तरमपि—'वाचैव विश्वं बहुरूपं निबद्धं तयैवैकं प्रविभज्योपभुङ्क्ते' इति ॥ ६ ॥

अकारं सन्निधीकृत्य जगतां कारणत्वतः ।
इकारः सर्ववर्णानां शक्तित्वात् कारणं गतम् ॥ ७ ॥

Hinduism Discord Server https://dsc.gg/dharma | MADE WITH LOVE BY Avinash/Shashi

जगत् स्रष्टुमभूदिच्छा यदा ह्यासीत्तदाभवत् ।
कामबीजमिति प्राहुर्मुनयो वेदपारगाः ॥ ८ ॥
अकारो ज्ञप्तिमात्रं स्यादिकारश्चित्कला मता ।
उकारो विष्णुरित्याहुर्व्यापकत्वान्महेश्वरः ॥ ९ ॥

तत्र सर्वत्रैकारस्यैव स्वतन्त्रतामाह— ॐअकारमितिॐ ॥ ७ ॥

ॐजगत् स्रष्टुमितिॐ । उक्तं च—
'स्वप्रकाशपरमात्मवस्तुनो दृश्यमानजगतः सिसृक्षया ।
कामतः परशिवप्रकाशितं कामबीजमिदमेव निश्चितम् ॥' इति,

'बीजं बिन्दुद्वयारूढं सार्धयोनिस्वरूपकम् ।
महाकामकलारूपमात्मानं चिन्तयेत् प्रिये ॥'

इति च ॥ ८ ॥

उक्तमेव द्रढयति—अकार इति । उकार इति उ व्यापकत्वेन ण् ईश्वर आसीदित्यर्थके उणीश्वरः इत्यत्रेति भावः ॥ ९ ॥

ऋ ऌ क् ॥ २ ॥

ऋ ऌ क् सर्वेश्वरो मायां मनोवृत्तिमदर्शयत् ।
तामेव वृत्तिमाश्रित्य जगद्रूपमजीजनत् ॥ १० ॥

ननु सर्ववेदान्तेषु परमेश्वर एक इति निश्चितत्वान्मायामीं चित्कलां समाश्रित्य जगद्रूपोऽभूदित्युक्तेऽद्वैतहानिर्जायेतेत्याशङ्क्याह—ऋ ऌगिति । ऋ परमेश्वरः ऌ मायाख्यां मनोवृत्तिं क् अदर्शयत्, तामेवाश्रित्य स्वेच्छया जगज्जनयामासेत्यर्थः । ऋ परमेश्वर इत्यत्र 'ऋतं सत्यं परं ब्रह्म पुरुषं कृष्णपिङ्गलम्' इति श्रुतिः प्रमाणम् । तं तत्पदार्थं परं ब्रह्म ऋ सत्यमित्यर्थः । श्रुत्यन्तरमपि— 'सोऽकामयत बहु स्यां प्रजायेय' इति । श्रीतन्त्रेऽपि—'मत्तो ह्यभून्मनोरूपं ऌकारः परमेश्वरि' इति । ऋऌवर्णौ यथा तादात्म्यमापन्नौ तथेत्यर्थः ॥ १० ॥

वृत्तिवृत्तिमतोरत्र भेदलेशो न विद्यते ।
चन्द्रचन्द्रिकयोर्यद्वद् यथा वागर्थयोरपि ॥ ११ ॥
स्वेच्छया स्वस्य चिच्छक्तौ विश्वमुन्मीलयत्यसौ ।
वर्णानां मध्यमं क्लीबमॄऌवर्णद्वयं विदुः ॥ १२ ॥

तदाह—भेदलेश इति । वास्तव इत्यर्थः ॥ ११-१२ ॥

ए ओ ङ् ॥ ३ ॥

ए ओ ङ् मायेश्वरात्म्यैक्यविज्ञानं सर्ववस्तुषु ।
साक्षित्वात् सर्वभूतानां स एक इति निश्चितम् ॥ १३ ॥

ननु 'जनयामास' इत्युक्ते जन्यजनकभावेऽद्वैतहानिः स्यादित्याशङ्क्य 'तत् सृष्ट्वा तदेवानुप्राविशदि'ति श्रुतिमाश्रित्याह— एवोङ्मायेश्वरेति । जन्यजनकत्वं च स्वस्यैव तद्रूपेण वर्तमानत्वादिति नाद्वैतहानिः । अकारोकाराभ्यां निष्पन्नप्रणवरूपेणौकारेण सगुणनिर्गुणयोरैक्ये बोधिते तेनैव दृष्टान्तेन सर्वैक्यबुद्धौ द्वैतनिरासो ध्वनितः । समष्टिव्यष्टिभेदेन पूर्ववर्णयुतद्वितीयस्य तद्युततृतीयस्य च समन्वयबोधकमिदं सूत्रम् । अ अक्षरात्मकः इ मायायुक्तः सन् प्रज्ञानस्वरूपः प्रज्ञानात्मा [सर्ववस्तूनामेकत्वात् अद्वैतोपपत्तिः, न नानात्वं जन्यजनकत्वं च ।] स्वयं प्रविश्यत तद्रूपेण वर्त्तत इत्यर्थः । वटबीजन्यायेन च पूर्वसूत्रद्वयजनितवर्णपञ्चकमेव सकलजगत् कारणमिति प्रागुक्तम् । उत्तरसूत्रवर्णानामपि तस्मादेव सम्भवः । समष्टिव्यष्टिभेदेषु पूर्ववर्णयुतद्वितीयस्य पूर्ववर्णयुततृतीयस्य च समन्वयबोधकमिदं सूत्रम् । समन्वयबोधनमप्येकत्वेनोक्तम् । अत्राप्यपरत्वे सर्ववेदसम्मतत्वं च । तथा च सनकदक्षिणामूर्त्तिसंवादमहावाक्यविवरणे—

'श्रुणु त्वं सावधानेन चतुर्णामपि साम्यता ।
वेदानां च महाभाग चतुष्काणामिहोच्यते ॥ १ ॥

ब्रह्मशब्देन यद्वस्तु तत्त्वज्ञानमितीरितम् ।
प्रज्ञानं ब्रह्म यस्माद्धि तस्माद् ब्रह्मास्म्यहं ततः ॥ २ ॥

तद् ब्रह्म सर्वसाक्षीति तत्त्वमस्येव तत्त्वतः ।
अन्यत्ववारणत्वायाऽयमात्मेत्यपि वर्ण्यते' ॥ ३ ॥

इति ॥ १३ ॥

ऐ औ च् ॥ ४ ॥

ऐ औ च् ब्रह्मस्वरूपः सन् जगत् स्वान्तर्गतं ततः ।
इच्छया विस्तरं कर्त्तुमाविरासीन्महामुनिः ॥ १४ ॥

स्वात्मभूतस्य परमेश्वरस्य जगत्कारणत्वं कथमित्याशङ्क्याह—ऐ औजिति । ततः स्वान्तर्गतं जगद्विस्तारयितुमिच्छुः ऐ ज्ञानशक्तियुक्त इति अतः पूर्वसूत्रगत एव सः । अकारेकारदीर्घयोगस्यैव ऐकारत्वमेकत्वञ्च । सम्प्रज्ञानस्वरूपपरमेश्वरो यः स पूर्वसूत्रगत एव, अकारदीर्घस्य उकारदीर्घस्यैव योगे औकारत्वम्, यः स प्रज्ञानात्मा मायाशबलितः स एकारो यः स आईऊऊ इत्यविभावे उक्तः । उक्तं चेश्वरविमर्शिन्याम्—अकारेकारोकाराणां ह्रस्वदीर्घाणां संयोगात् सर्वसम्भूतिरिष्यत इति । इच्छया जगद्विस्तारयितुमुद्युक्त इत्यर्थः । अत्राह—

'प्रणवेन जगद्व्याप्तं मायायामवतिष्ठते ॥'

इति ज्ञानोत्तमे। एवं तत्तत्समुदायानां त्रयोदशवर्णाच्छिवादिप्रकृत्यन्तानामुद्भवः। प्रकृतिपुरुषविवेकमुत्तरत्र कथयत्यस्मिन् सूत्रे उपहारत्वेन पठितम्। अत्र ह्रस्व-दीर्घप्रभेदाच्चतुर्दशस्वराणामेव संकीर्तनं चतुर्दशभुवन-चतुर्दशचक्रचतुर्दशप्रकाराणामिति निष्कर्षः। तदुक्तं शिवगौरीसंवादे महामन्त्रतत्त्वप्रकाशिन्याम्—

'तव मन्त्रं महेशानि मम रूपं त्वमेव हि।
चतुर्दशात्मकं चक्रं स्वरचक्रमितीरितम्॥
त्रयोदशात्मकं तुर्यमावयोर्मन्त्रमम्बिके।
उच्छूनकाले बिन्द्वात्मा तस्मादक्षरसम्भवः॥
बिन्दुस्फोटनमात्रेण वर्णानां च समुद्भवः।
तस्मादाकाशमुख्यानि भूतानि समजायत॥
बिन्दुः श्रीचक्रराजस्य परब्रह्मात्मकस्त्विति।
चतुर्दशात्मकः पश्चाच्चक्राकारेण सम्भवः॥
उत्पन्नभुवनान्यत्र चतुर्दश चतुर्दशे'ति॥ १४॥

ह य व र ट्॥ ५॥

भूतपञ्चकमेतस्माद्ध-य-व-र-ण्महेश्वरात्।
व्योमवाय्वम्बुवह्न्याख्यभूतान्यासीत् स एव हि॥ १५॥

तत आत्मनः सकाशादाकाशादिभूतसम्भवमाह—भूतपञ्चकमिति। स एवेति। परमेश्वर एवेत्यर्थः॥ १५॥

हकाराद्व्योमसंज्ञं च यकाराद्वायुरुच्यते।
रकाराद्वह्निस्तोयं तु वकारादिति सैव वाक्॥ १६॥

हकारादित्यादि। 'तस्माद्वा एतस्मादात्मन आकाशः सम्भूतः, आकाशाद्वायुः वायोरग्निरग्नेरापोऽद्भ्यः पृथिवी' इति श्रुतिः॥ १६॥

ल ण्॥ ६॥

आधारभूतं भूतानामन्नादीनां च कारणम्।
अन्नाद्रेतस्ततो जीवः कारणत्वाल्लणीरितम्॥ १७॥

एतस्मात् परमेश्वराद् भूतपञ्चकमाकाशादिकं प्रपञ्चकारणमासीदित्युक्तम्, तत्र आकाशादिभूतचतुष्टयमेवोक्तम्, न पृथिवीत्याकांक्षायामाह—आधारेति। भूतानां प्राणिजातानामुद्भिज्जस्वेदज-जरायुजाण्डजादीनां प्रधानाधारत्वादाधारभूता पृथिवी पुनश्चान्नपानादीनां कारणत्वात् प्रत्येकत्वेन लणित्युदीरितमित्यर्थः, अन्नाद्रेत इति न्यायात्॥ १७॥

अ म ङ ण न म् ॥ ७ ॥

शब्दस्पर्शौ रूपरसगन्धाश्च अ-म-ङ-ण-न-म् ।
व्योमादीनां गुणा ह्येते जानीयात् सर्ववस्तुषु ॥ १८ ॥

ततः पृथिव्यादीनां कारणत्वेन स्थितानां तन्मात्राणामुत्पत्तिक्रममाह— शब्देति । व्योमादीनामिति । व्योमादीनां गुणानेककारणानुत्पत्तिक्रमे तान् जानीयात् । सर्ववस्तुष्विति । अत्र केषांचिद् ग्रन्थे अकारादिक्षकारान्ताः षट्त्रिंशत्तत्त्वमयाः, कतिचित्तन्त्रराजादिग्रन्थे पञ्चभूतक्रमेण लिपिप्रकारेण । एवमन्यत्र बीजनिर्णयभेदा बहवः सन्ति, अत्र तु तन्त्रोक्तप्रकारेणोद्घाटितम् ।

'पञ्चवर्गेष्वन्तिमार्णाः शब्दस्पर्शादयो गुणाः ।'

इति वचनात् । सर्वजगत्कारणभूतस्य वर्णरूपपुरुषस्य सर्वेषां चेति व्योमादिगुणा इत्यर्थः ॥ १८ ॥

झ भ ञ् ॥ ८ ॥

वाक्पाणी च झ-भ-आसीद्विराड्रूपचिदात्मनः ।
सर्वजन्तुषु विज्ञेयं स्थावरादौ न विद्यते ॥
वर्गाणां तुर्यवर्णा ये कर्मेन्द्रियमया हि ते ॥ १९ ॥

घ ढ ध ष् ॥ ९ ॥

घढधष् सर्वभूतानां पादपायू उपस्थकः ।
कर्मेन्द्रियगणा ह्येते जाता हि परमार्थतः ॥ २० ॥

ततः सूत्राभ्यां कर्मेन्द्रियवर्गमुद्घाटयति—वाक्पाणी चेति । विराड्रूपस्य शिवस्य प्राणिजातस्य च झकारभकारौ स्थावरादिषु विना विराड्रूपं विज्ञेयमित्यर्थः । अथ क्रमप्राप्तं पादादिकमाह—घढधषिति । परमार्थत इति । परमशिवसकाशात् इमे कर्मेन्द्रियगणाः सर्वजन्तूनां पादपायूपस्थाः घढधवर्णा जाता इत्यर्थः ॥ १९-२० ॥

ज ब ग ड द श् ॥ १० ॥

श्रोत्रत्वङ्नयनघ्राणजिह्वाधीन्द्रियपञ्चकम् ।
सर्वेषामपि जन्तूनामीरितं ज-ब-ग-ड-द-श् ॥ २१ ॥

अथ क्रमप्राप्तं ज्ञानेन्द्रियसम्भवमाह— श्रोत्रेति ।

'वर्गाणां मध्यवर्णोत्थो ज्ञानेन्द्रियगणः स्मृतः' ।

इति वचनशासनाज्जबगडदवर्णसमूहो ज्ञानेन्द्रियगण इति तस्य सर्वत्रस्थस्यैव ज्ञानेन्द्रियगणः समुत्पन्नः इति सर्वत्र सर्वेषां प्राणिजातानामेते वर्णा ज्ञानेन्द्रियाणां जनका इति वा ज्ञातव्यमित्यर्थः ॥ २१ ॥

Hinduism Discord Server https://dsc.gg/dharma | MADE WITH LOVE BY Avinash/Shashi

COLLECTION OF VARIOUS
-> HINDUISM SCRIPTURES
-> HINDU COMICS
-> AYURVEDA
-> MAGZINES
FIND ALL AT HTTPS://DSC.GG/DHARMA
Made with
By
Avinash/Shashi
[creator of
hinduism
server]
KAPWING

COLLECTION OF VARIOUS
-> HINDUISM SCRIPTURES
-> HINDU COMICS
-> AYURVEDA
-> MAGZINES
FIND ALL AT HTTPS://DSC.GG/DHARMA
Made with
By
Avinash/Shashi
[creator of
hinduism
server]
KAPWING

ख फ छ ठ थ च ट त व् ॥ ११ ॥

प्राणादिपञ्चकं चैव मनो बुद्धिरहङ्कृतिः ।
बभूव कारणत्वेन ख-फ-छ-ठ-थ-च-ट-त व् ॥ २२ ॥
वर्गद्वितीयवर्णोत्थाः प्राणाद्याः पञ्च वायवः ।
मध्यवर्गत्रयाज्जाता अन्तःकरणवृत्तयः ॥ २३ ॥

ततः प्राणादिपञ्चकमनोबुद्ध्यहङ्काराः समुन्मीलन्ते—प्राणादीति ॥२२॥

वर्गेति । एतैरष्टवर्णैः प्राणादिपञ्चकं मनोबुद्ध्यहङ्कृतयश्च जगतां कारणत्वेन सम्भूता इत्यर्थः ॥ २३ ॥

क प य् ॥ १२ ॥

प्रकृतिं पुरुषञ्चैव सर्वेषामेव सम्मतम् ।
सम्भूतमिति विज्ञेयं क-प-य् स्यादिति निश्चितम् ॥ २४ ॥

ततः सर्वप्राणिकारणत्वेनाद्यन्तवर्गद्वयाद्यक्षरग्रहणेन सम्पुटीभावं प्रकृतिपुरुषाभ्यां प्रकाशयति—प्रकृतिमिति । ककारपकारजातौ प्रकृतिपुरुषावित्यर्थः ॥२४॥

श ष स र् ॥ १३ ॥

सत्त्वं रजस्तम इति गुणानां त्रितयं पुरा ।
समाश्रित्य महादेवः श-ष-स-र् क्रीडति प्रभुः ॥ २५ ॥
शकाराद्राजसोद्भूतिः षकारात्तामसोद्भवः ।
सकारात् सत्त्वसम्भूतिरिति त्रिगुणसम्भवः । २६ ॥

तत्रावस्थात्रयं निरूपयति—सत्त्वमित्यादि । पुरा सृष्टेः प्राक् शषसवर्णसम्भूतान् सत्त्वरजस्तमोगुणानाश्रित्य परमशिवः सर्वभूतेषु क्रीडतीत्यर्थः॥२५-२६॥

ह ल् ॥ १४ ॥

तत्त्वातीतः परः साक्षी सर्वानुग्रहविग्रहः ।
अहमात्मा परो हल् स्यामिति शम्भुस्तिरोदधे ॥ २७ ॥

इति नन्दिकेश्वरकृता काशिका समाप्ता ॥

सर्वतत्त्वजनकः स्वयं तत्त्वातीत इति ज्ञापनार्थमेतत् सूत्रं चकारेत्याह—तत्त्वातीत इति । सर्वानुग्रहः साक्षी तत्त्वातीतो हल् स्यामिति ढक्कानिनादव्याजेन सर्वेषां मुनिजनानां तत्त्वमुपदिशन् तिरोदधे इत्यर्थः । हकारः शिववर्णः स्यादिति शैवागमस्थिति'रिति शिवम् ॥ २७ ॥

इति आदिसूत्रनन्दिकेश्वरकाशिकायास्तत्त्वविमर्शिन्युपमन्युकृता टीका सम्पूर्णा ॥